

Представлені архівні матеріали, які засвідчують українську етнокультурну домінанту в східних областях України (зокрема на Луганщині), є продовженням публікації фактографічних польових етнографічних досліджень першої третини ХХ ст., що була започаткована в числі 6 нашого часопису за 2015 рік.

ЕТНОГРАФІЧНИЙ ПРОФІЛЬ СЛОБОЖАНСЬКОГО КРАЮ ЗА АРХІВНИМИ МАТЕРІАЛАМИ

*Записав Антон Бережний 03.02.1929 р.
у Ворошиловградській області
(нині — Луганська обл.)
(АНФРФ ІМФЕ ім. М. Т. Рильського,
ф. 1-7, од. зб. 707, арк. 8 зв.)*

Різдво. У нас проводять так різдво. Удосвід ходять хлопці посипать, у хаті кричать: «Здрастуйти, із новим годом! — тоді кричать. — На часть [на щастя], на здоровя та на новий год. Роди, божи, пшеницю та всяку пашаницу». А старі баби кажуть: «Сідайти на порозі, щоб вівці котилися та ягничок водили». А тоді є саме більший хлопец, чіпляються на його і усі хлопці <...>.

*Записав Антон Бережний 03.02.1929 р.
у Ворошиловградській області
(нині — Луганська обл.)
(АНФРФ ІМФЕ ім. М. Т. Рильського,
ф. 1-7, од. зб. 707, арк. 9 зв.)*

Дні. У нас п'ятниця, ни брядуть [не прядуть], [не] шують у п'ятницю і в сериду. І чистий читверт є — муються та чишуця. Є субода поминальна, похвально субода. У п'ятницю ни йдять скоровного і у сериду ни йдять скоровного — гріх, кажуть.

*Записав Антон Бережний 03.02.1929 р.
у Ворошиловградській області
(нині — Луганська обл.)
(АНФРФ ІМФЕ ім. М. Т. Рильського,
ф. 1-7, од. зб. 707, арк. 9 зв.)*

Празники. Свиридон, Сорок сваті [Сорок святих], [нерозбірливо. — Ред.], Варки й Сав-

ки, і Ягоря, Питрівка й Митро, є Заговіни, Покрова.

*Записав Євген Бонопарт 21.06.1929 р.
у с. Свердловка Сватівського району
Куп'янської округи Ворошиловградської області
(нині — Луганська обл.)
від Віри Шаповалової
(АНФРФ ІМФЕ ім. М. Т. Рильського,
ф. 1-7, од. зб. 707, арк. 15–15 зв.)*

Як святкують у нас Меланку. Цей дей, 31 грудня (ст. ст.), у нашому селі не рахується за святковий (особистий) день. Але він зв'язаний з святом Різдвяних свят і трохи відокремлюється від інших днів.

Почінається день обично. Перед заходом сонця дівчора (з[де]більшого дівчата) років в 10–13 ходять гуртками по 4–7, іноді і більше, чоловік і співають пісні.

1) Меленія пребогатая
Дала на церкву два таланта злата.
Щедрий вечір, добрий вечір,
Добрим людям на весь вечір.
Стоять воли у три ряди,
А корови — у чотирі.
Щедрий вечір, [добрий вечір,
Добрим людям на весь вечір].
Білі овечки в кошарочкі,
Винеси, хозяйіну, нам по чарочкі.
Щедрий веч[ір, добрий вечір,
Добрим людям на весь вечір].

2) Сів Сус Христос та вичеряти.
Щедрий вечір, добрий вечір.

ІХ. При переході Місяця з одної квартири в другу (особливо молодик і ущерб) завжди по-года зміниться.

Х. Добрими днями місяця рахують завжди чотні числа, злими — нечотні, є думка, що числа 13, 21—28 особливо пагані дні, та ще, коли вони прийдуться на понеділок.

ХІ. У ліках Місяць багатько допомагає — при лихорадці, при боязні, при зубній болі, при болі очей то що, але чим і як, ніхто не сказав.

*Записав Євген Бонопарт 21.06.1929 р.
у с. Свердловка Сватівського району
Куп'янської округи Ворошиловградської області
(нині — Луганська обл.)
(АНФРФ ІМФЕ ім. М. Т. Рильського,
ф. 1-7, од. зб. 707, арк. 18—18 зв.)*

Про звичай гріти мерців. Звичай цей невідомо як звався, але подібне щось давно спостерігалось в нинішній Ізюмській окрузі, десь в Петрівському районі. Мати моя розказує, що колись, років 55—58 тому назад, її дід Яким Рябокобила, що проживав в с. Грушевасі Ізюмського повіту, розказув[ав] про це приблизно слідує.

Мерців хоронили, але бували між мерцями нехрещені, непечатані (релігійна обряда), а иноді — самогубці; і от заради цих категорій гріли всіх загалом мерців.

Для цього на Новий год (1 січня ст. ст.), а також 1 березня (на Явдокії) було палять сіно, солому, і коли розгориться добре, то присипають потроху земелькою. Палять, було, не цілим селом, а групами (біля свого кладовища каждая група). Коли палять, так щось співали. Яку палять солому та сіно — невідомо, але кожен двір виносив сіна й соломи обов'язково до кучі, скільки — невідомо, чи підкидали дров, сміття, ладону — невідомо. При цьому огнищі обов'язково були всі жонаті, як чоловіки так і жінки, за винятков молодожонів. Догоряв вогонь сам. Але хоч і догорить, співають аж поки зазвонять до церкви на утрєню.

Попіл розбирився по домам. Пояснення, чого не брав участі молодожон, неможе дати.

Запалювали вогонь з того, що гоменіли [?], чи була така віра, що нехрещені, непечатані та

самогубці ходять по світу, накликають різного лиха на того, хто не брав участі в розводі вогнища, та роблять так, що в їх родині знов умирають нехрещені, самогубці або такі, що залишаються непечатані.

Гріли двічі на рік: 1/І гріли чоловіків, а 1/ІІІ гріли жінок, для того, що їм в землі цілий рік буде тепло, а коли тепло, то вони не будуть виходити на землю.

Коли це Яким Рябокобила розказував, тому пройшло років біля 60, а дідові тоді було років біля 80, а то і більше.

Чи було це при тому дідові, чи він чув від кого — невідомо.

*Записав Євген Бонопарт 21.06.1929 р.
у с. Свердловка Сватівського району
Куп'янської округи Ворошиловградської області
(нині — Луганська обл.)
(АНФРФ ІМФЕ ім. М. Т. Рильського,
ф. 1-7, од. зб. 707, арк. 19—20 зв.)*

Заговори, заклинання и прочие волшебные наговоры. От лица 65 лет женского пола, просившого не указывать его имени.

1. **Заговор, чтобы не пил водки.** Ты, небо, слышишь та видишь, шо я хочу сделать над телом раба (такого-то). Тело маерено [?], печень тезе [?]. Звезды вы ясные, сойдите в чашу брачную, а в моей чаше вода от загарного студенца. Месяц ты красный, сойди в мою хату, а в моей хате ни дна, ни покрывки. Солнышко ты привольное, взойди на мой двор, а на моем дворе ни людей, ни зверей. Звезды, уймите раба (такого-то) от вина и пива, месяц, отвори раба (такого-то) от вина и водки, солнышко, усмири раба (такого-то) от вина и хмеля. Слово мое крепко и цепко.

2. **Тоже [Заговор, чтобы не пил водки].** Заря, зарныця, красна дивиця, сама маты и царыця. Светел месяц, ясны звезды, возми у міня безсонніцу, полуночницу, давай сонніцу, дремоту, полуночницу. Среди ночи прийди до мене (имя), хочь красной дивыцей, хочь матерею царыцею, и сложы з меня, отведи от меня окаянную сылу, и дай міні спасову руку, Богородичен замок, Ангел мой, Архангел мой,

сохрані мою душу, скрепи моє серце. Враг сатана, откажись от меня. Крестом крестюсь, крестом призываю, крестом лукавого от <...>

3. Заговор против золотухи. На морі, на окіяні, на острові, на буяні, лижить камінь сорок сажень, на тому каміні сидить дівця, придуває золотуху: «Золотухо-краснотухо, тобі тут не быть, тобі тут не жить, кісток не ламать, сугістів не гноїть».

4. Заговор от зубной боли. На морі, на окіяні, на острові, на буяні, стоїть соборна апостольська церква, стоїть Мать Пресвята Богородиця та преподобний Антіпей — зубів сцелитель. Він просить і молить завгодників божих за раба божа (имя): «Як би у нас, завгодники божі, зуби не боліли, так би у раба божого (имя) зуби не боліли». Во ім'я Отца, Сина і Святого Духа. Амінь, амінь, амінь.

5. Тоже [Заговор от зубной боли]. Месяць, ти місяць, сребряння рожкі, золотие ножки. Зійди ти, місяць, зніми мою зубную скорбь, унісі мою скорбь под облака, моя скорбь не мала, не тяжка, а твоя сила могучая. Міне скорби не перенести. Вот зуб, вот два, вот три — усе твої, возмі мою скорбь. Месяць, ти місяць, сокрой от меня свою скорбь.

6. Заговор против любви двух людей. Чорт їдьот горою, вовк їдьот водою, вони уместі не сходітся, думи ні думають, мисліть не мислять, плоду не плодят, плодовых речей не говорят.

Так би і раби божії (имена двух) мислей не мислелі, плоду не плодили, плодовых речей не говорили, а всьо би як кошка із собакою жили.

7. Тоже [Заговор против любви двух людей]. Как мать бистра река Волга течет, как пескі со песками споласківаюцца, как кусти со кустами свиваюцца, так би раб (имя) не воділся с рабою (имя), ні в плоть, ні в любовь, ні в юность, ні в ярость, как в темной темнице і в клеветнице ест нежить простоволоса і долговолоса, і глаза выпучивши, так би раба (имя) казалася рабу (имя) простоволосой і долговолосой, і глаза выпучивши. Как у кошки з собакой, у собаки з розсомахой, так би у раба (имя) с рабою (имя) не било согласія ні днем, ні ночью, ні утром, ні в полдень. Слово моє крепко.

8. Заговор от порчи (?). Как ета бела берюза стояла во чістом полі, нізнала ні уроков, ні прізоров, так і ти, младенец, роб божій (имя) не знай ні уроков, ні прізоров і будь здоров і долголетен (плюнуть). Свят дух, амінь.

9. Заговор от чесотки. Как встану я, роб божій. В чістом поле стоит баня, в етой бане сидіт чіста баба, она схвативает, она спаласківает урокі со ясных очей, з буйной голови і з чорних бровей раба божія (имя). Не будь ні уроков, не будь ни прізоров, не будь і завідости, не будь і перегаворов. Амінь. (Чітається три раза).

10. Заговор, когда сваху посылают сватать невесту. Как нога моя стоїть твордо і крепко, так і слово моє будьет твордо і лепко, тверже камня, лепче клею і сери сосновой, острее булатново ножа, што задумаю, то сполнітся.

11. Заговор, чтобы остановить поезд. («Поезд» означает ряд телег, когда едут молодые). Вот тебе сват та сваха, жених та невеста, да чорту большое место, а ти, сівой (ілі ворожей — глядя по масті лошади), стой да постой, с места не тронь от нине і до веку. Амінь.

*Записав Євген Бонопарт 21.06.1929 р.
у Ворошиловградській області
(нині — Луганська обл.)
від Мусія Гнелицького (80 р.)
(АНФРФ ІМФЕ ім. М. Т. Рильського,
ф. 1-7, од. зб. 707, арк. 22–23)*

Про воду. Воду сотворив Господь, чому плювати і взагалі засмітчувати воду неможна (гріх). Раз Господь її сотворив, то ясно, що вона свята. Коли до води люди відносяцца не так як слід, то вона або портітся (завонюється), або зовсім утікає.

Про те, що світ повстав із води, не знаю, але знаю, що вода і земля — це одно, може статись, що вода висохне або земля піде під воду. На небі вода є, і вода «жива» («жива» — це та, що як хто з неї нап'ється, то вічно буде жити). На небі води багацько, тиче вона річкою з під Божого престолу, а де кінець річці — невідомо.

Під землею вода тоже є, вона там образувалася від земної води. Та вода, що її засмітчували, вона утікла під землю і більше не покажется.

Казали старі люди, що раніш на землі води було багацько, більше, ніж зараз, а надалі води все меншатиме і меншатиме.

Непочатої води не знаю, але гадаю, що це «жива» вода.

Де береться вода? Звісно Бог. Як би не Бог — води б не було зовсім.

За те, що вода робиться вином, не знаю, але колись чув, що вода, якою батюшка нас іноді кропить, веселить нашу душу так, як горілка тіло. Але це тобі незрозуміло, ащоб уся вода перетворювалась, за це не чув.

Вода хрещенська вживається від усих хвороб. Це святять її через два тижні після Різдва.

Вода ільїнська вживається від ран, але тільки тоді, коли святе не один піп.

Усяка свята вода пользовита, вона і святиться для того, щоб дати нам користь.

Купаються на Хрещення — це купання приносить здоров'я, але від старости воно не ізбавляє.

Називають воду «водиця», «водичка», «божий дар», «вода», «свята вода».

Вода з трьох криниць дає силу ту, що будеш легкий на почин (початок діла) та діло твоє сповниться, але цю воду слід спочатку змішати, а потім пити.

За сім криниць не знаю, неприходилось, але чув колись, що хто п'є таку воду, так буде прозорливим. Але трудно знайти таку воду — вона не проста, і на світі тільки в одному місці є ці сім криниць, де — не знаю. П'ють її теж змішаною. Ні, з наших сьоми криниць це не подействує.

Що б кидали гроші у воду, нечув і не знаю.

Добавити добавлю тобі тільки те, що будто вода ота «жива», що на небі тече, скоро притече до нас, а коли — не знаю <...>

*Записав Євген Бонопарт 21.06.1929 р.
у с. Свердловка Сватівського району
Куп'янської округи Ворошиловградської області
(нині — Луганська обл.)
(АНФРФ ІМФЕ ім. М. Т. Рильського,
ф. 1-7, од. зб. 707, арк. 24–26 зв.)*

Попередні відомості. Парубоцьких та дівотських т-в не існувало. Молодь на вечерниці

ходить. Сходиться молодь, парубки та дівчата, в окремо вибрану хату, де обов'язково прядуть, шиють, а хлопці балакають, грають то що. Досвідки — це теж саме, тільки хлопців небуває. Хлопці з дівчатами остаються ночувати вмісті. Бувають вечерниці тільки зими. З інших сел ходять також хлопці, буває, приходять і незнайомі. Бувають випадки, що хлопці з дівчатами знайомляться і на сторінці, але тільки при посередстві знайомих.

Дівочі ярмарки бувають і зараз. Сходяться дівчата та кличуть хлопців (сходяться вони по якому небудь святі, по що там вони і гуляють). Осередки ком[уністичні] ще поки нічого проти не роблять, а зачастую і сами беруть участь.

Вибір молодої. Бувають випадки, що молоду вибирають з господарчих міркувань, а найбільше зустрічається, що парубок бере дівку по любові. Бувають випадки, що йдуть сватати без попереднього опиту парубка з дівкою, але це рідко. А найбільше буває так, що парубок назнає собі дівчину і посилає сваху на допити, чи ввіддадуть дівчину, а найбільше прямо беруть старостів та їдуть до батьків дівчини. В старости буває їдуть родичі або знайомі молодого, з хлопцем або біз його.

Коли свати приїдуть до молодої, входять у хату, здороваються і кажуть: «Пустіть нас погрітись. Чи немає у Вас чого продажного?». Батьки молодої догадуються, кажуть, що є, але обов'язково зведуть розмову на інше.

«Ну питайте, чого ми до Вас прийшли». — «Кажіть». — «Чи не посватаємося ми?» — «Подивимося. За кого-ж Ви сватаєтесь?» — відповідають (ім'я). — Ну, та ми согласні, а як діти?». В той мент, коли у старих іде розмова, молодий з молодою в окремі хаті ведуть сами розмову.

В разі не згоди віддати дівчину, то повертають хліб сватам, а в разі згоди — викликають хлопця й дівчину і питають їх згоди, і в разі згоди дітей, то кажуть: «Ну, будемо молитись Богу».

Дівчина перерізає хлібину, і починають пити так називаємі змовини. Після того, як вип'ють змовини, дівчина перев'язує старосту і свату

рушниками, парубка не перев'язують. На сватанні сиром не вгощають.

Буває, що парубки бажають напакостити хлопцеві, тоді, коли дівчина іде в друге село, то вони хотять не віддати дівчини в інше село.

Жених завжди залишається у молодій ночувати, з дружкою.

Буває, що або дівчина, або парубок після сватання відмовляється, після того як люди або розкажуть правду, або брехню про другу сторону <...> Засватана дівчина обов'язково носить стрічку в косі.

Розглядини. Батько, мати, дядьки, тетки, хрещений батько та мати молодій їдуть до молодого на розглядини. Випадків приховати свою бідність немає. Батько молодій, коли баче, що сват багатий, то вимагає, щоб дещо справив: сундук, кужух, платок то що.

Торочіни. Коли вже на розглядинах буде остаточна згода до шлюбу, то молода скликає дружок, і вони тем шують придане. На торочінах присутній буває і молодий, буває, що з боярином, а коли і сам, буває, що з хлопцями.

Молодий носе до молодій гостинці — конхвети або платок який то що.

Вінків не плетуть, а купують гувові, для молодій, для молодого, для дружок та бояр.

Скликання гостей. Молода з дружкою, а молодий з боярином ходять раніш од весілля за 2–3 дня кликати гостей. Молода одіває фату, весільне плаття, і молодий одягає кращу одягу. Молодих виражають батьки і кажуть: «Приїдете, дітки, і проси їх: “Милости просю Вас на свадьбу”». Запрохують на весіля ро-

дичів і сусід. При цьому дають окремі хлібці (шишки). На весілля приходе всі, хто бажає, не тільки, хто був проханий. Коли йдуть на весілля, то несуть хліб. Молоді ходять на кладбище прощатись <...> то кличе батьків покійних на весілля. Повернувшись від скликання гостей, молоді ідуть прямо до хату. З шишками робити нічого не роблять, а тільки їдять.

Гільце. Гільце вють вечером. Ламати його ходить молода з дружками до саду або лісу. Гільце роблять з кіста. Місять кісто і обліпляють дерево кістом, і потім кладуть в піч. Роблять його всі присутні баби. В молодого гільце кістом не обліпляють.

Молода ходе до молодого обмазувати піч.

Гільце молодого до молодій не переносять. Коли весілля закінчується, то гільце молодого ламають і роздають його куски родичам і знайомим, а молода роздає своє окремо.

Посад. Після того як молоді повинчаються в церкві, молоду заведе дружка, а молодого заведе теж дружка, але з другого боку за стіл. Молода, сівши за стіл, угощає дружок горілкою.

Під молодого і молоду кладуть кожух і ставлять пляшки з горілкою, а в горілку встромляні колоски з жита, і ставлять їх на столі перед обома.

Сорочку посилає молода сестрою, обгортає в хустку. З сорочкою не дається нічого. Звичаїв при цьому небуває ніяких.

Коли до молодій приїздять на весілля, то свати цілуються через поріг, аби було гарне життя, і нічого поганого не переходило через поріг.